

Noves evidències de l'urbanisme romà i ibèric a l'àrea portuària de la ciutat: les intervencions al solar número 18 del carrer Jaume I de Tarragona

MOISÉS DÍAZ GARCÍA¹

1. INTRODUCCIÓ I MOTIVACIONS

La intervenció que ha generat les dades historicoarqueològiques que presentem en aquest treball vingué motivada² pel projecte d'edificació del solar. D'aquesta manera, l'empresa promotora de l'obra —Habitatges Marban, SL—³ va encarregar a CODEX-Arqueologia i Patrimoni la delimitació arqueològica del solar ubicat en el número 18 del carrer Jaume I. Es va excavar llavors una rasa⁴ (CODEX, 2005) en la qual es van detectar, a una fondària d'uns 4 metres sota l'actual nivell de carrer, evidències de la nostra antiguitat. Arran de les dades obtingudes, ens fou encarregada la subsegüent excavació extensiva⁵ del solar (CODEX 2006).

Aquesta excavació fou plantejada amb una sèrie de condicionants, derivats del tipus d'excavació “d'urgència”, ara dites preventives, en un solar urbà de dimensions modestes.⁶ Les restes arqueològiques, com ja hem dit, començaven a aparèixer a una fondària de 4 metres, i la manca d'espai per arreplegar les terres derivades de les tas-

1. CODEX-Arqueologia i Patrimoni (moisesu@msn.com).

2. Com la gran majoria de les excavacions urbanes fetes a Tarragona al llarg de les darreres dues dècades.

3. Que és qui s'ha fet càrrec del cost econòmic dels diversos treballs arqueològics.

4. Sota la direcció arqueològica de Moisés Díaz García entre els dies 13 i 30 de juny de 2005, amb la preceptiva autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural, resolució del dia 2 de juny de 2005 de l'expedient 437 K121 N 801.

5. Novament sota la direcció arqueològica de Moisés Díaz García, entre els dies 8 d'agost i 16 de setembre de 2005, amb la preceptiva autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural, resolució del dia 1 d'agost de 2005 de l'expedient 437 K121 N 801.

6. El solar té una planta gairebé rectangular, de 12,4 metres d'amplada, i una longitud de 23,4 metres en el costat nord i 15 metres en el costat sud.

ques d'excavació va fer que es decidís dividir els treballs en dues parts;⁷ primer s'excavaria la franja nord i s'utilitzaria la sud com a terrera, i un cop completada la documentació de les restes exhumades, es cobririen amb geotèxtil i grava i es procediria a la inversa, donada la impossibilitat d'extreure la terra generada i la necessitat d'abocar-la en un lloc controlat que no entorpís.

Figura 1. Situació del solar excavat (1) i dels jaciments esmentats dins l'entramat urbà actual: UA 15 (2), carrer Pere Martell (3), carrer Caputxins (4), carrer Sevilla (5), Fòrum de la Colònia (6).

2. L'EMPLAÇAMENT: OROGRAFIA I EVOLUCIÓ HISTÒRICA

Per a una millor comprensió de les dades arqueològiques extretes de la nostra excavació i llur interpretació històrica, hem de fer referència a l'orografia i l'evolució topogràfica de la ciutat i, més concretament, de l'àrea on hem intervingut.

La ciutat de Tarragona està assentada sobre un turó de calcària que, en la part més alta, arriba als 80,76 metres sobre el nivell del mar,⁸ i descendeix en direcció a la línia de costa, on de forma abrupta la roca finalitzava, a una alçada d'uns 20 metres sobre el nivell del mar, en un penya-segat a mode de talaia que domina la platja. Aquesta carena costanera estava dividida en dos per un barranc natural que solcava el turó des de la

7. Amb el vistiplau del Servei d'Arqueologia, donat a partir d'una reunió prèvia de l'arqueòloga territorial Maite Miró, l'empresa promotora de l'obra i CODEX-Arqueologia i Patrimoni a peu d'excavació, on es va analitzar la problemàtica de la nostra actuació i es va arribar a aquesta solució.

8. Es tracta del punt més alt, situat als peus de la Torre de Minerva, l'angle nord de la coneguda com a primera fase de la muralla de Tàrraco (Aquilué *et alii*, 1991).

part alta fins al mar:⁹ el promontori sud-oriental entre els carrers Apodaca-Unió i l'actual estació de ferrocarrils, i el promontori sud-occidental, sobre el qual es va desenvolupar l'*oppidum* ibèric,¹⁰ que no solament ocupava el promontori elevat que dominava el mar, sinó que s'estenia pel glacis del costat occidental envers el riu *Tulcis* (Francolí) i la platja (Fig. 12).

Amb l'arribada dels romans, en el transcurs de la Segona Guerra Púnica, a l'assentament ibèric es documenten algunes reformes, però la fisonomia d'aquest indret no variarà gaire, ja que és en la part més alta del turó de Tàrraco on s'estableix el quarter general de l'exèrcit romà, dissociat de l'*oppidum* ibèric.¹¹ La ciutat esdevé llavors base estratègica i centre d'hivernada (Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000) i poc després capital de la Hispània Citerior amb la divisió provincial del 197 aC (Ruiz de Arbulo, 1992). El fort increment demogràfic que representà l'arribada dels militars romans¹² es reflecteix en tota aquesta zona amb reformes estructurals d'edificis (Adserias *et alii* 1993; Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000) i l'aparició d'una potent zona d'emmagatzematge d'aliments en sitges al voltant del límit nord de l'*oppidum*¹³ (Díaz, Macias, Teixell, 2005).

La unificació dels dos recintes urbanitzats amb l'edificació de la "segona fase" de la muralla, en el tercer quart del segle II aC (Aquilué *et alii* 1991), la consegüent planificació urbanística interna amb la centuriació en *insulae* d'un *actus* per dos *actus* (Macias, 2000) i la construcció de les principals infraestructures com ara la xarxa de clavegueram,¹⁴ significa que aquesta zona queda exclosa del *pomoerium*. Malgrat tot, en la part inclosa dins la nova muralla, l'hàbitat perdura (Adserias *et alii*, 1993; Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000) amb certes reformes en el que havia estat l'*oppidum* ibèric, que és on es desenvolupa el que s'ha denominat Casc Antic de Tàrraco¹⁵ i que té una evo-

9. Aquest barranc està documentat en el carrer Portalet, en la part alta de la ciutat, amb prolongació pels carrers de la Unió i Apodaca, l'antic nexa de comunicació entre aquests punts, i que fou aprofitat vers l'any 100 aC per situar-hi el principal col·lector d'aigües residuals de la ciutat, la "cloaca màxima tarragonina" (Díaz, Puche, 2003).

10. Malauradament poc conegut, a causa de l'escassetat de restes documentades i conservades. Les primeres intervencions que permeten localitzar-lo daten de l'any 1978, i foren dutes a terme pel llavors director del Museu Arqueològic de Tarragona P. M. Berges al solar núm 24 del carrer dels Caputxins (vegeu interpretació de l'excavació a Asensio *et alii*, 2000), continuades després per X. Dupré i M.T. Miró als anys vuitanta (Adserias *et alii* 1993). La mateixa M.T. Miró va localitzar noves evidències ibèriques als solars núm. 33-37 del mateix carrer dels Caputxins (Adserias *et alii*, 1993). A finals dels vuitanta M. Adserias i E. Ramón van detectar noves evidències ibèriques als peus del promontori on s'havia situat l'*oppidum*, concretament a l'illa definida pels carrers de Pere Martell-Eivissa-Jaume I-Mallorca, que evidenciaven una extensió més gran que es prolongava pel pendent més suavitzat del costat occidental (Adserias *et alii*, 1993). A finals dels noranta P. Otiña va dirigir una nova intervenció en el solar núm. 23 del carrer dels Caputxins, amb noves troballes del període ibèric (Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000), que s'han completat amb les darreres excavacions en la zona de la marina ibèrica definida per D. Bea (Bea, 2006) a l'UA 15, solar situat a escassos metres del que nosaltres mateixos hem pogut excavar i els resultats del qual presentem aquí.

11. Aquesta àrea militar fou aviat protegida i monumentalitzada per una muralla megalítica proveïda de torres i coneguda com la *primera fase*, d'uns 6 metres d'alçària i 4 d'amplada (Aquilué *et alii*, 1991).

12. Amb tot el personal que els acompanyava, com ara *mercatores*, *negotiatores*, etc.

13. Detectada en l'excavació feta per nosaltres en el carrer Sevilla, 12-14, i a inicis del segle XX en el transcurs de les intervencions fetes per Serra Vilaró en el fòrum de la colònia.

14. Destaca un element que ja hem citat amb anterioritat, com és gran col·lector d'aigües localitzat al carrer Apodaca (Díaz, Puche, 2003).

15. Definida així pel seu desenvolupament urbanístic singular i diferenciat de la resta de la nova ciutat republicana, com ha quedat palès en diferents treballs: Macias, 2000; Díaz, Puche, 2003; Díaz, Macias, Teixell, 2005.

lució urbanística pròpia i diferent a la definida a la resta de la ciutat de nova planta.¹⁶ No serà fins a l'inici del període imperial que se sistematitza la xarxa viària, a partir d'època augustal, i es desenvolupa un potent suburbi portuari, en època flàvia, amb destacats magatzems disposats en la línia de costa i algunes edificacions domèstiques.¹⁷ És llavors quan aquesta àrea de la ciutat reprèn el seu paper destacat dins de la vida de la ciutat (Fig. 12). Aquest fet l'hem pogut documentar directament en la nostra intervenció, com quedarà explicat més avall en la descripció de la fase 4, i també es dóna en la veïna intervenció de la UA 15, on es localitzaren uns grans *horrea* (Bea, 2006). Entrant en el període baiximperial l'activitat edilícia i ocupacional del suburbi sud-occidental de Tàrraco pateix alts i baixos, però són constants les presències de *domus* a més dels elements més característics, des del punt de vista arqueològic, d'aquest sector: les necròpolis i els edificis de culte paleocristians (López, 2006).

Amb el final del món antic i fins al segle XVIII tot aquest sector de la ciutat, com el que havia estat l'àrea d'hàbitat intramurs de l'antiga Tàrraco, patirà l'abandonament i el colgament de les estructures, i l'antic paisatge urbà es transformà en zones de cultiu, quedant la ciutat medieval i moderna tancada en la part alta, on s'havia edificat el gran complex de culte imperial d'època flàvia. Només restarà, fora de la ciutat, un nucli habitat costaner; la població de la Marina¹⁸. No serà fins a l'inici de la Guerra de Successió que aquesta zona tornarà a patir reformes urbanístiques, dins del procés de transformació de la ciutat en una plaça forta (Fig. 2), moment en què es construeix en aquest entorn el baluard d'Orleans i el fortí reial (Massó, Menchon, 1999). Finalment, un cop finalitzats els episodis bèl·lics que patí la ciutat durant els segles XVIII i XIX, Tarragona va perdre el seu estatus de plaça forta i va poder començar el seu eixamplament, l'any 1854, amb l'enderroc dels murs defensius i la intenció d'unificar els dos nuclis urbans: la part alta i la Marina, iniciant un procés de creixement econòmic i urbanístic que, com ja hem pogut comprovar, en molts casos significà l'anorreament dels vestigis de la història antiga de la ciutat amagats en el subsòl.

3. DESCRIPCIÓ I PERIODITZACIÓ

Arran de les dades de la delimitació arqueològica, la primera actuació que vam dur a terme fou el rebaix mecànic de les restes contemporànies, que incloïen tant els nivells de recreixement de la cota d'ús per adaptar-la a l'actual nivell del carrer, com les estructures d'un edifici industrial.¹⁹ Aquestes construccions en el subsòl van representar l'anorreament de gran part de les estructures i nivells arqueològics, sobretot en la franja nord, on la potència estratigràfica era menor a causa del pendent natural d'aquesta àrea de la ciutat, que marca una davallada en sentit nord-sud. D'aquesta manera, l'arrasa-

16. Aquí no arribarà la planificació en *insulae* d'un per dos *actus*, que sí s'aplica a la resta de la ciutat aixecada pràcticament *ex novo* (Díaz, Macias, Teixell, 2005).

17. Per a més dades remetem a la bibliografia sobre aquest tema: Adserias *et alii*, 2000; Pociña, Remolà, 2001; López, 2006, 229-242.

18. Per a més dades sobre la població de la Marina vegeu: Macias, 2004, 11-20.

19. Concretament, nombrosos cups d'emmagatzematge d'olis d'una antiga fàbrica dels segles XIX-XX, que ja foren detectats durant l'excavació del solar contigu número 16, i que van significar la desaparició total de les restes antigues en la parcel·la veïna (Cota 64, 2002; Martorell, 2000).

Figura 2. Plànol de la ciutat amb el sistema defensiu entorn de l'any 1800 (Gabriel, 2001), amb la situació del solar intervingut.

ment sobre un mateix pla no afectà, en tant alt grau, les estructures de la franja meridional, “protegides” per una major potència estratigràfica. Igualment, es van veure afectades algunes estructures que creiem que devien estar relacionades amb les construccions defensives erigides durant la Guerra de Successió²⁰ (Fig. 2), a les quals abans hem fet referència. D'aquesta manera, un cop finalitzats els treballs mecànics, l'excavació arqueològica manual s'inicià directament en els farciments constructius d'època altimperial, amb excepcions molt puntuals de llocs on es conservaven primis nivells d'amortització de les estructures, datats en època baiximperial.

En darrer terme, cal tenir en compte que els nostres treballs no abracen tota l'extensió del solar, ja que es va haver de deixar una zona lliure en l'angle nord-oriental,²¹ així com una franja perimetral de seguretat en els costats oest,²² sud i est. A més, en l'angle sud-occidental es va localitzar un potent retall d'època contemporània que tallava tota l'estratigrafia arqueològica, i que significà la destrucció de qualsevol nivell o estructura d'època antiga (Fig. 7).

Malgrat aquestes limitacions, els resultats finals de les nostres excavacions van permetre detectar quatre grans fases d'ocupació al llarg de l'antiguitat, a més d'alguna evidència puntual d'abandonament durant la tardoantiguitat i les construccions defensives del segle XVIII. El grau d'arrasament de les estructures documentades ha estat, a més, desigual; no solament van influir les construccions dels cups a finals del segle XIX i inicis del XX, també van influir molt les fortes reformes dutes a terme, successivament, entre època ibèrica i època imperial.

Fase 1. De l'ocupació ibèrica, datada en la segona meitat del segle IV aC, ja tenim evidències materials anteriors, en forma de contenidors amfòrics de producció ibèrica i també feniciopúnica del segle VI aC. Les restes estructurals i estratigràfiques més antigues són les relacionades amb un seguit d'abocaments de terra²³ que tenien la finalitat de regularitzar aquesta àrea per fer-la habitable. Cal destacar que el lloc on ens trobem, molt proper a l'antiga línia de costa, està als peus de l'angle sud-oest del promontori on se situava l'*oppidum* ibèric. Aquest estava ubicat, com ja hem dit, sobre el penya-segat que dominava la línia de costa i el glacis del costat occidental,²⁴ que marcava una davallada més o menys suau envers la costa i la plana del riu *Tulcis*. Concretament el solar excavat per nosaltres estava solcat, originalment, per un barranquet natural²⁵ que devia recollir les aigües pluvials de la zona de l'actual carrer Jaume I envers la costa, seguint un suau pendent i solcant potents vetes d'argila vermella compacta.

D'aquesta manera, la primera acció urbanística fou la de regularitzar aquesta zona amb terrasses,²⁶ i seguidament construir una conducció,²⁷ amb pedres mitjanes irregu-

20. També hi localitzarem una trinxera i boles de canó, que podrien estar relacionades amb els episodis bèl·lics de la Guerra del Francès, tot i que la migradesa de les troballes ens fa ser prudents sobre la seva interpretació.

21. A causa de la presència d'uns aparells d'aire condicionat pertanyents a l'edifici adjacent, situat en el número 16 del mateix carrer Jaume I.

22. Aquí la franja de seguretat era de poc més de 2 metres d'amplada.

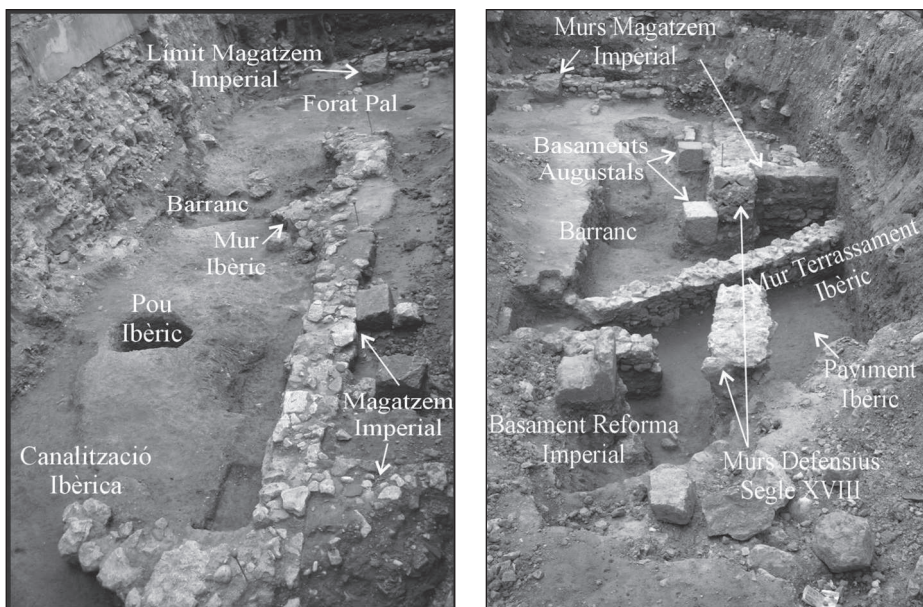
23. Es tracta de les UE 148, 149, 151, 155, 157, 158, 159, 162, 188, 192, 197, 199, 202, 203, 204, 205 i 207.

24. On se situa el solar excavat per nosaltres.

25. Amb el codi UE 163.

26. Per tal de trencar el constant desnivell i facilitar, amb l'amargament, la urbanització d'aquest lloc.

27. Identificada per nosaltres amb el codi UE 16-17.

Figures 3 i 4. Vista del costat nord i sud, respectivament, un cop finalitzats els treballs.

lars i argila, uns metres a l'oest de l'antic barranc natural i fora de l'edifici projectat, per tal de canalitzar les aigües que abans s'evacuaven per aquesta sortida natural. Es va detectar també un pou de planta ovoïdal²⁸ a poca distància de la conducció, i es va documentar una sitja,²⁹ de la qual vam poder-ne excavar una part dels nivells de colgament. També a aquesta fase pertany un forat de pal³⁰ detectat pocs metres al sud de la sitja. Però els elements estructurals més destacables són dos murs perpendiculars, fets de pedres irregulars lligades amb argila, que si bé foren molt malmesos en època romana, hem pogut veure que mantenen una orientació totalment divergent dels romans. El més ben conservat³¹ excedeix el límit meridional de l'excavació, es conserva en una alçada de 80 centímetres, té una orientació nord-oest – sud-est, i devia fer angle en l'extrem nord amb un altre mur quasi desaparegut³² i orientat de sud-oest a nord-est. A l'interior d'aquest espai és on es van documentar la sitja i el forat de pal.

28. Identificat com UE 133. Tenia una amplada en el costat llarg d'1,25 metres i en el curt d'1,1 metres. Es va excavar fins a una fondària de 3,4 metres, punt on es van aturar els treballs per motius de seguretat.

29. Amb el codi UE 166. No es va poder documentar sencera, ja que part del costat oriental restava sota el perfil de l'excavació. Aquesta posició va fer que només es buidessin els nivells de colgament fins a una fondària d'1,7 metres, punt on vàrem aturar els treballs per motius de seguretat.

30. La UE 146. Tenia un diàmetre de 35 centímetres i la profunditat conservada era de 30 centímetres.

31. Es tracta del mur UE 26.

32. El mur UE 14.

Cal destacar, a més, que el mur més ben conservat tenia, alhora, la funció de marge de contenció-amargenament, ja que la cota d'ús marcada a l'est i el nord del mur se situava entorn dels 6,15 metres sobre el nivell del mar, mentre que la cota d'ús del costat occidental, definida per un paviment de terra compactada³³ està entorn dels 5,1 metres sobre el nivell del mar. Aquest fet, com ja hem esmentat, està motivat pel pendent que marca el substrat natural, en alguns llocs retallat i en altres recrescut amb farciments de terra, sobretot en la zona del barranc, per tal d'horizontalitzar aquesta àrea.

Respecte a la funció de les estructures, si bé estan força malmeses i són una part molt fragmentària de l'urbanisme d'aquesta zona, llur situació, i els paral·lels veïns de la UA 15 (Cota 64, 2002), indicarien la seva filiació amb el barri de marina ibèric situat als peus del nucli central de l'*oppidum*, un barri que creiem que era no tan sols de pescadors (Bea, 2006, 215-244) sinó dotat d'una funció portuària comercial, com demostrarien les nostres troballes, i on es devien produir importants transaccions amb comerciants de l'òrbita feniciopúnica i també grega.

La posició del solar respecte a la topografia en època protohistòrica, a tocar de l'antiga línia de costa, junt amb el paper destacat de l'*oppidum* tarragoní com a assentament principal dins la Cossetània,³⁴ explicaria la composició dels contextos ceràmics associats a aquesta primera fase, on hi trobem gran quantitat de material residual de datació més antiga, bàsicament àmfores importades, pròpies d'una zona portuària de certa importància.

El conjunt ceràmic que ens ha permès datar aquesta fase³⁵ en la segona meitat del segle IV aC (Fig. 11) està compost per importacions púniques³⁶ centremediterrànies T-7.1.2.1/Mañá C1a (375/350-300/275 aC), occidentals del cercle de l'Estret T-8.1.1.2 (segle IV aC), T-12.1.1.1. (375/350-200 aC) i ebusitanes T-8.1.1.1/PE 14 (400-300 aC). També trobem àmfores massaliotes forma A-MAS bd 8 (350-150 aC) i àmfores grecoitàliques antigues LW A o B/A-GRE-IT bd 1 (350-250 aC), així com vaixel·la de vernís negre àtica datable en el segle IV aC, com el cìlix Lamb. 42Ba/F 4162³⁷ i el plat de peix Lamb. 23/F 1120,³⁸ juntament amb produccions de vernís negre massaliota

33. L'estrat amb el codi UE 201.

34. Afirmació que fa referència a estudis més amplis sobre el territori de la Cossetània fets per: Pou, J.; Sanmartí, J.; Santacana, J. "El poblament ibèric a la Cessetània". *Laietània* 8, 1993, p. 183-206; i també Asensio, D.; Belarte, C.; Sanmartí, J.; Santacana, J. "Paisatges ibèrics. Tipus d'assentament i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple". A: *Los Iberos. Príncipes de Occidente (Barcelona 1998)*. Barcelona: 1998, p. 373-389. Amb més bibliografia a Otiña, Ruiz De Arbulo, 2000, 131, i Burillo, 2002, 209.

35. Els nivells associats a aquesta primera fase que han proporcionat el material arqueològic estudiat han estat les UE 148, 149, 151, 155, 157, 158, 159, 162, 188, 192, 197, 199, 202, 203, 204, 205 i 207.

36. La tipologia que hem utilitzat per a la classificació de les àmfores púniques és la que va establir J. Ramon en la seva obra de referència sobre aquestes produccions (Ramon, 1995). D'altra banda, per a la ceràmica de vernís negre àtica, i la resta de contenidors amfòrics, fem servir la tipologia establerta al volum 6 del Lattara (Lattara, 1993), que en el text es pot identificar clarament perquè la nomenclatura de les peces, segons la seva procedència, està abreujada en majúscula. Per últim, per a la ceràmica de vernís negre itàlica hem utilitzat la tipologia bàsica de Lamboglia, amb la seva correspondència en la forma de J.P. Morel, sempre que ha estat possible.

37. Equivalent a la forma AT-VN 532-561.

38. Equivalent a la forma AT-VN 1061-1076.

forma PSEUDO-AT 608, datada entre 375-300 aC. A més, acompanyen aquestes importacions contenidors i vaixel·la de cronologia anterior, datable entre els segles VI i V aC.³⁹

Fase 2. La segona fase documentada es data en l'època tardorepublicana. Es tracta d'un moment en què canvia parcialment l'aspecte d'aquest indret, ja que s'anul·len les estructures precedents, incloent-hi el pou, la sitja i el forat de pal abans esmentats. Es recreix parcialment la cota d'ús amb nous farciments constructius i es construeixen nous edificis que segueixen una orientació diferent respecte a l'urbanisme ibèric precedent. Aquests nous murs estan ordenats quasi perfectament nord-sud, lleugerament desplaçats a nord-est – sud-oest. Pel que fa a la data en què es reestructura aquesta àrea, s'ha de situar en el tercer quart del segle II aC, moment en què es canvia la fisonomia de tota la ciutat, amb la fundació real de Tàrraco, erigint la denominada “segona fase” de la muralla, que unificava l'antiga àrea militar de la part alta amb el que havia estat la ciutat ibèrica de la part baixa. Però el nostre solar es devia trobar fora del *pomoerium*, en un sector molt proper al Casc Antic romà, és a dir, l'àrea ocupada antigament per l'*oppidum* ibèric que sí que havia quedat inclosa dins el nou traçat dels murs de Tàrraco.

Les estructures conservades d'aquest període es limiten, en l'angle sud-est del solar, a un mur de pedres carejades i lligades amb argila,⁴⁰ i el seu tancament en sentit nord,⁴¹ ambdós murs conservats a tocar del perfil meridional de l'excavació. En l'angle nord-est del solar, parcialment sota el perfil occidental, es conserva un altre mur de pedres i argila,⁴² en sentit nord-sud, que per la cara oest encara conservava part d'un paviment de còdols petits i mitjans fixats en una capa de terra argilosa compacta.⁴³ Cal destacar que tant el mur com el paviment es van disposar, un cop colgada, sobre la sitja de la fase precedent, i alhora foren tallats per les construccions del segle II dC.

Els farciments de terra abocats per a la construcció d'aquests murs⁴⁴ són els que ens han proporcionat el conjunt ceràmic que ha permès establir llur cronologia. El context ceràmic presenta, com en el cas anterior, una sèrie de peces residuals, pròpies de les

39. Hem de destacar les àmfores punicoebusitanes PE 12/T-1.3.1.2, les occidentals de la badia de Cadis T-11.2.1.3, i ja una mica més tardanes les Tagomago 1/T-11.2.1.4 i T-11.2.1.6, punicoebusitanes T-1.3.2.3/PE 13 que apareixen junt amb morters ebusitans, massaliotes A-MAS bd 3/5 i bd 4, que apareixen junt amb ceràmica comuna, així com àmfores etrusques A-ETR 4A juntament amb morters del mateix origen COM-ETR 3b.

Cal destacar la presència de gran quantitat de ceràmica àtica de vernís negre, destacant cíl·lix “Castulo cup”/AT-VN 469-473, cíl·lix “Vicup”/AT-VN 434-438, cíl·lix “Stemless, delicate class”/AT-VN 513-517 i fons “delicate class” amb decoracions impreses de palmetes, i làcanes amb tapadora. Per últim s'ha d'esmentar la presència de diversos fragments de vaixel·la àtica de figures roges, de la qual destaquen formes com el cràter de campana, cíl·lix o escif.

En darrer terme cal destacar la presència de ceràmica ibèrica oxidada, bàsicament gerres de vores de coll de cigne que poden portar o no decoració pintada de bandes de color vermell fosc, juntament amb ceràmica de cuina a mà o a torn lent, amb perfils en S i decoracions aplicades de cordons (Fig. 9, 15 i 16), que coneixem en contextos del segle V aC (Oliver, Gusi, 1995).

40. Amb el codi UE 22.

41. Amb el codi UE 23.

42. Diferenciat amb el número d'UE 15.

43. Amb el codi UE 18.

44. Es tracta de les UE 127, 134, 137, 147, 161, 164, 177 i 195.

fases anteriors.⁴⁵ Però cal esmentar que el material significatiu correspon al període ibèric tardà/tardorepublicà, amb un seguit de peces que ja trobem a Tàrraco des d'inicis del segle II-finals del III aC, de les quals destaquen un sextant⁴⁶ de bronze i un as⁴⁷ de Kese, aquest darrer datat entre inicis del segle II aC i el trànsit dels segles II-I aC.⁴⁸ Entre les importacions de vaixel·la fina trobem campaniana A com el plat de peix Lamb. 23/F 1120, el bol Lamb. 27 ab/F 2784, la copa Lamb. 33b/F 2973 o la copa ansada Lamb. 42 Bc/F 4253, juntament amb un plat de vernís negre de Cales amb decoració en relleu, que es pot datar entre el segle III aC i els primers anys del segle II. També en aquest període podem situar les peces de vaixel·la comuna itàlica, així com àmfores grecoitàliques clàssiques A-GRE-IT bd 3, i ceràmica púnica comuna com la tapadora Lancel 911 i el moter Lancel 781, o les àmfores cartagineses T-7.2.1.1/Mañá C1. Però les formes que ens serveixen per datar són les pàteres Lamb. 5 de campaniana A, datables a partir del 175 aC, i la presència de vernís negre de Cales de la variant antiga, amb una cronologia dels dos primers terços del segle II aC, i present amb les formes Lamb. 36/F 1310, Lamb. 55/F 2233 i Sanmartí 166. Finalment, cal destacar la presència de gobelets de parets fines Mayet 2, així com àmfores púniques gaditanes del tipus CC.NN/T-9.1.1.1, que juntament amb els contenidors itàlics del tipus Dressel 1A, ens rebaixen la cronologia al tercer quart del segle II aC.

Fase 3. Si bé els nivells i les estructures dels períodes tardorepublicà i ibèric van patir molt durant les reformes altimperials de la fase 4, són les restes d'època augustal, en què situem aquesta fase, les més mal conservades. Únicament s'han conservat alguns nivells⁴⁹ relacionats amb la col·locació de dos carreus o basaments de funció incerta,⁵⁰ el del costat est amb un segment de mur molt estret i curt, i separats entre si 5,5 metres. Pel que fa a la seva cronologia, s'ha pogut establir amb força precisió gràcies a la troballa numismàtica d'un quadrant de bronze⁵¹ dels duumvirs M. Porcius i C. Facius dataada entre els anys 8-4 aC. A més d'aquesta moneda ha aparegut un petit conjunt ceràmic compost per alguns fragments residuals de vaixel·la d'època tardorepublicana, però destaquen la presència d'una copa de terra sigil·lada itàlica forma *Conspectus* 14, juntament amb la d'un fragment informe decorat, que es poden datar entre el 15 aC i el canvi d'era o els primers anys del segle I dC, fet que corrobora la datació de la troballa numismàtica.

45. Datable entre finals del segle VI i el segle V trobem àmfores d'origen púnic T-11.2.1.3, àmfores massaliotes A-MAS bd 4 i bd 3/5, juntament amb comuna massaliota COM GRE 7h i àmfores ibèriques que imiten contenidors púnics, com la forma sud-hispànica T-10.1.21, pròpies de la segona meitat del segle V i del segle IV aC són les àmfores púniques T-4.2.1.2 i T-11.2.1.6, l'ebusitana PE 13/T-1.3.2.3, o el clix àtic de vernís negre "Castulo cup"/AT-VN 469-473.

46. Es tracta de la peça amb el codi UE 116-1.

47. Peça amb el codi UE 130-1.

48. Volem agrair a la nostra companya, Imma Teixell, la seva valuosa aportació, ja que les dades extremes de les monedes (tipològiques, cronològiques, etc.) procedeixen de l'estudi numismàtic del jaciment que ella mateixa ha elaborat.

49. Concretament les UE 190 i 195.

50. Codificats durant l'excavació amb el codi UE 24 i 25.

51. Peça individualitzada amb el codi UE 144-1.

Fase 4. Es tracta de les restes d'època antiga més ben conservades en el solar, que hem pogut datar en el tercer quart del segle II dC, i estan relacionades amb una important remodelació d'aquesta àrea: s'hi aboquen nous farciments constructius que anul·len les estructures precedents, en molts casos fent profundes remocions per a l'adequació del terreny, i s'estableix un nou nivell de circulació per sobre dels 6,7 metres sobre el nivell del mar. És en aquest moment quan es construeix un edifici amb potents murs d'*opus caementicium* amb reforços de carreus en les cantonades,⁵² i paviments de morter de calç, dels quals només n'ha quedat un petit testimoni.⁵³ La funció d'aquest edifici podríem relacionar-la amb algun tipus d'estructura d'emmagatzematge de l'àrea portuària de Tàrraco, tant per la seva estructura com pels paral·lels propers.⁵⁴ Els murs conservats permeten definir almenys una estança de 13,6 metres de costat llarg, que es prolonga en sentit oest, i una amplada de 4,2 metres que en el costat meridional marca una obertura hipotètica de 8,4 metres, definida pel gir en sentit sud d'un mur⁵⁵ i la possible continuació del mur de compartimentació⁵⁶ de l'extrem oest, destruït per un retall modern. Aquesta estructura allargada té continuació tant en sentit nord i sud com en direcció oest, i excedeix els límits de la nostra intervenció.

En un moment que no podem precisar cronològicament, es documenta una reforma,⁵⁷ durant la qual es recreix la cota d'ús i es col·loca un carreu de pedra mèdol,⁵⁸ que podria haver funcionat com a suport d'algun element de sustentació arquitectònica. També durant aquesta reforma és quan es podia haver utilitzat aquesta nau portuària, almenys parcialment, per guardar aliments en dolia, dels quals n'ha quedat un testimoni, concretament un fons que creiem que es va conservar *in situ*.

Pel que respecta al material recuperat entre els nivells d'aquesta fase, inicialment es van separar en dos grans paquets: els farciments constructius abocats abans de l'excavació de les trinxeres constructives on fonamenten els murs,⁵⁹ i els abocats un cop es començaven a aixecar les estructures a l'aire,⁶⁰ però hem pogut comprovar que és una acció immediata que formava part del mateix projecte constructiu, arran de la uniformitat del material que contenien.

Com ja hem esmentat, l'acció destructiva sobre les restes precedents va comportar la remoció dels nivells inferiors, de manera que el material recuperat en els nivells imperials es caracteritzen per una alta residualitat, ja que la mateixa terra extreta per sanejar el terreny (excavant els farciments augustals, tardorepublicans i sobretot ibèrics) es va reaprofitar per estendre-la com a part dels nous farciments constructius. Per aquesta raó trobem tanta quantitat de ceràmica púnica, àtica, itàlica, massaliota i ibèrica, destacant una important col·lecció de vaixel·la àtica de vernís negre llisa i de figures roges.

52. Codificats amb els números d'UE 2, 3, 4, 11 i 19.

53. Es tracta del paviment UE 13.

54. Hem de fer referència a les dades publicades fins al moment: Adserias *et alii*, 2000; Pociña, Remolà, 2001; Macias, 2004, 161-172; Bea, 2006; López, 2006.

55. Identificat amb el codi UE 19.

56. Codificat amb el número d'UE 4.

57. Que en el text de l'informe i la memòria arqueològica lliurada al Servei d'Arqueologia es va definir com a fase 4B.

58. Amb el codi UE 7.

59. Els estrats 116, 121, 154, 167, 185, 193, 196.

60. Els estrats 115, 122, 130, 138, 139, 145, 154, 169, 173, 174, 175, 176, 178, 185, 187.

De primera època imperial també hem recuperat vaixel·la, com diversos exemplars de terra sigil·lada itàlica, terra sigil·lada sud-gàl·lica, juntament amb ceràmica de cuina africana i terra sigil·lada hispànica, que tenen una pervivència temporal força àmplia, i una àmfora de producció indeterminada amb segell doble en dues cartel·les⁶¹ (Fig. 11, 35), a més d'un as⁶² datable entre els anys 41-50 dC i un quadrant⁶³ datat l'any 41 dC, ambdues peces de bronze d'època de Claudi, i d'elements de vestuari com un passador⁶⁴ (Fig. 11, 37) i una sivella⁶⁵ fets amb bronze i una fitxa tallada en os⁶⁶ (Fig. 11, 40).

Però els elements més definitoris, des del punt de vista cronològic, són les importacions ceràmiques de terra sigil·lada africana-A com la cassola Lamb. 9a, datable a partir del 175 dC, les copes Lamb. 2a, datable entre el 100-150/175 dC, Lamb. 2b, datable entre 150-225 dC, o les formes de cuina africana Ostia I, 261, datable a partir del 150 dC. A més, hem de destacar la presència d'àmfores sud-hispàniques formes Dressel 14 i Beltran 2A, que es produeixen entre mitjan segle I i mitjan segle II dC. Per aquest motiu creiem que aquesta fase es pot datar en el tercer quart del segle II dC, moment en què deixen d'arribar algunes de les formes esmentades i se'n comencen a rebre d'altres.

Pel que fa als nivells relacionats amb la reforma d'aquesta fase,⁶⁷ quan es col·loca el basament abans esmentat, el conjunt ceràmic és força inferior als recuperats de les fases precedents. Novament ens trobem amb un alt percentatge de residualitat, ja que tenim material d'època ibèrica, com ara àmfores punicoebusitanes; vaixel·la romanorepublicana, com vernís negre campaniana A, gobelets de parets fines forma Mayet 2 i àmfores púniques T-7.4.2.1/Mañá C2. També hem recuperat material de primera època imperial, com ara terra sigil·lada itàlica i formes primerenques de terra sigil·lada hispànica, com la Drag. 29, juntament amb àmfores tarraconenses Pascual 1 i bètiques Pompéi 7, un fragment de llàntia (Fig. 11, 41) força trencat amb inscripció en el fons⁶⁸ i joies com un anell⁶⁹ de bronze (Fig. 11, 39). A més, trobem un ampli ventall de formes pròpies d'un moment més avançat de l'Alt Imperi, com ara ceràmica de cuina africana i terra sigil·lada africana-A que apareixen en els contextos de la fase precedent. És per tot això que no comptem amb cap element que ens pugui ajudar a establir una cronologia acurada d'aquesta fase, que en qualsevol cas seria sempre posterior al tercer quart del segle II dC, moment en què hem datat la fase 4.

Fase 5. Aquesta es correspon amb l'abandonament i l'amortització de les edificacions de la fase anterior. Com ja hem esmentat abans, l'afectació de les restes arqueològiques per les construccions contemporànies va significar l'anorreament de part de

61. Es tracta de la peça TJI-18-05-182-3, que sota el llavi presenta dues cartel·les dobles parcialment conservades, on es llegeix: "...AONTIS/FLARAT" "...TIAI/...O..."

62. Individualitzat com 115-2.

63. Individualitzat com 175-1.

64. Amb el codi TJI-18-05-030-16. Volem agrair, en la identificació dels elements de vestuari de bronze, la col·laboració del nostre company, l'arqueòleg César Augusto Pociña.

65. Amb el codi TJI-18-05-130-17.

66. Amb el codi TJI-18-05-182-20.

67. Que estratigràficament es van detectar per l'excavació d'un retall indeterminat —UE 180— que després fou regularitzat amb un recreixement de la cota d'ús —UE 129, 173, 178, 181 i 183.

68. Es tracta de la peça TJI-18-05-183-12, que conserva una inscripció on es pot llegir: "...RTIS"

69. Amb el codi TJI-18-05-181-23.

les estructures i dels nivells, tant d'amortització com fins i tot constructius i d'ús. Tan sols es van conservar, puntualment, alguns nivells relacionats amb l'abandonament i colgament de les estructures altimperials,⁷⁰ on hi trobarem alguns fragments de ceràmica residual dels períodes ibèric i tardorepublicà, juntament amb ceràmica de cuina africana, un as⁷¹ de bronze de l'emperador Adrià, datat entre 125-128 dC, o elements d'abillament com una fibula d'Aucissa en bronze⁷² (Fig. 11, 36). Però l'element més destacable és un plat de la forma Hayes 61 en terra sigil·lada africana-D, datable entre 325-450 dC, de manera que l'amortització de les estructures portuàries que hem documentat es degué produir en aquest període.

Fase 6. Relacionades amb aquesta fase trobaríem les construccions que pertanyien al sistema defensiu de la Tarragona del segle XVIII. D'aquesta manera, les evidències més modernes documentades sota els cups de la fàbrica d'olis de finals del segle XIX-XX pertanyen, probablement, a les estructures defensives erigides en el transcurs de la Guerra de Successió (1701-1704). Es tracta de dos segments de mur,⁷³ de 80 centímetres d'amplada i una longitud de 2 metres,⁷⁴ separats entre si 3,45 metres. Respecte a la tècnica constructiva, estan fets amb un parament a base de pedres irregulars barrejades amb morter de calç, que es va abocar directament sobre les potents trinxeres de fonamentació.

Des d'un punt de vista estratigràfic no comptem amb elements de datació d'aquests murs, si bé la seva gran potència estructural i la seva posició respecte a la topografia de la ciutat del segle XVIII, ens fa pensar que formaven part de les construccions defensives tarragonines.⁷⁵ Concretament del baluard d'Orleans o dels Canonges (Fig. 2, K), que en aquest indret sobresortia defensant la muralla, als peus del penya-segat ocupat antigament per l'*oppidum* ibèric i el Casc Antic de Tàrraco, i en aquells moments als peus del fortí Reial.⁷⁶ Concretament aquestes edificacions s'erigiren durant l'estada dels regiments austriacistes comandats pel general anglès James Stanhope, el 1709, per tal de "convertir Tarragona en una base naval estable a l'estil de Maó o Gibraltar" (Massó, Menchon, 1999, 105) i fer de la ciutat una plaça forta de cara a l'enfrontament amb les tropes borbòniques de Felip V.

70. Concretament els estrats UE 10, 128, 145 i 156, que han proporcionat un escadusser conjunt de materials estudiabls, no exempt d'intrusions modernes.

71. Individualitzat com 10-1.

72. Amb el codi TJI-18-05-10-18.

73. Els murs UE 20 i 21, construïts tallant a sac tota l'estratigrafia antiga per tal de fonamentar, i arribant a una fondària que oscil·la entre els 85 centímetres i 1,4 metres respectivament. La fondària està marcada per la presència del substrat natural compacte o bé l'aparició d'elements molt potents, com els murs romans ocults en el subsòl.

74. El mur 21 té una longitud d'1,8 metres, ja que l'extrem occidental està afectat per un potent retall d'època contemporània.

75. En el solar adjacent, el número 16, també foren documentades algunes estructures defensives que els seus excavadors relacionen amb el fortí de la reina Amàlia o amb el baluard d'Orleans (Martorell, 2000).

76. Com es pot comprovar en el treball sobre les muralles tarragonines, acompanyat d'abundant material gràfic (Massó, Menchon, 1998), i en la revisió de la topografia antiga de la ciutat de R. Gabriel (Gabriel, 2001), també amb abundant material gràfic.

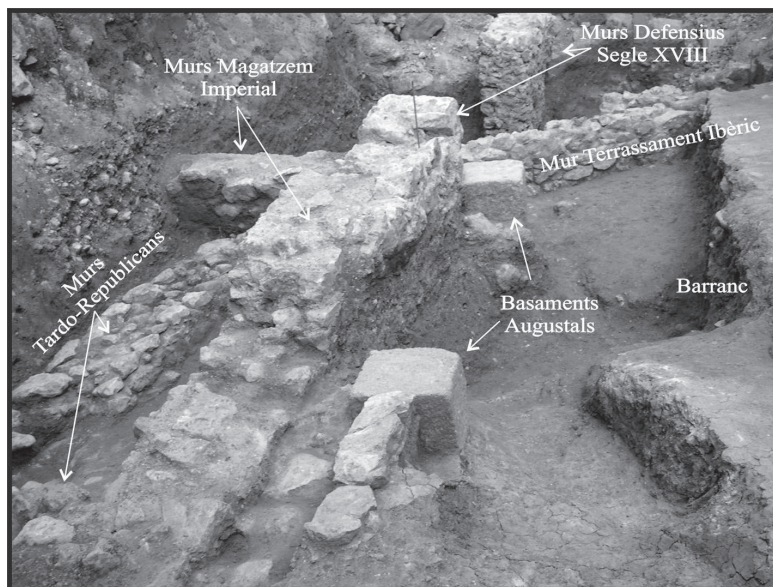

Figura 5. Detall de la superposició d'estructures del costat sud. Al centre el barranc reblert durant la fase ibèrica

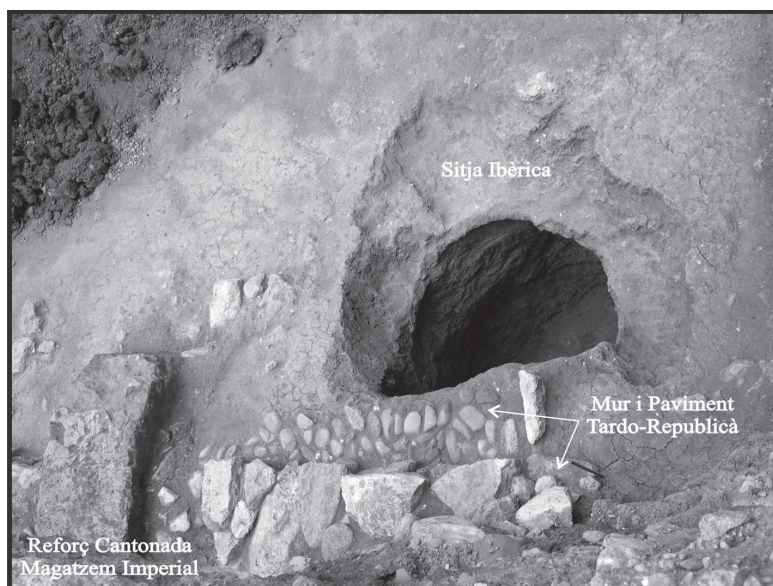

Figura 6. Detall de la sitja ibèrica, anul·lada per les estructures tardorepublicanes, i aquestes tallades pel mur de la nau imperial

Figura 7. Planta general de les restes documentades en l'excavació

4. CONCLUSIONS

En aquestes darreres línies intentarem fer una recapitulació de les dades que hem anat exposant al llarg d'aquest treball per destacar la gran importància que, segons la nostra opinió, tenen les troballes, principalment les del període ibèric, el més antic i més mal conegut de la història de la nostra ciutat.⁷⁷

Si bé fins al moment les edificacions de l'*oppidum* ibèric de Tarragona⁷⁸ més antigues es remunten al segle v aC, com són les documentades en l'illa formada pels carrers Pere Martell/Eivissa/Mallorca/Jaume I, i al segle iv, com les trobades en el carrer dels Caputxins (Adserias *et alii*, 1993), en el nostre solar (Fig. 1), les evidències materials es remunten a l'inici de l'edat del ferro, als segles vii-vi aC. Ja s'havia localitzat en el solar proper de la UA 15 una vora d'àmfora feniciopúnica de producció occidental T-10.1.2.1 (Bea 2006, 228), fins ara la més antiga a la nostra ciutat.⁷⁹ Però la nostra petita intervenció, afortunadament, ha proporcionat un important context ceràmic de la fase ibèrica,⁸⁰ a partir del qual hem pogut establir una sèrie de fàcies cronològiques. Si bé aquestes fàcies no tenen el seu reflex constructiu i estratigràfic, sí que evidencien moments d'ocupació d'aquest sector marítim pels habitants de Tarrakon o de Tarrakon/Cese des d'un moment molt antic.

La **fàcies 1** és la més antiga, i es caracteritza per les restes materials pertanyents al període ibèric antic, datables entre finals del segle vi a mitjan segle v aC, amb presència d'importacions amfòriques⁸¹ feniciopúniques occidentals, concretament de la badia de Cadis, com les T-11.2.1.3 (Fig. 8, 26-27) i les primeres àmfors ebusitanes com les T-1.3.1.2/PE 12 (Fig. 8, 24), juntament amb ceràmica comuna eivissenca com els morters (Fig. 8, 25). Aquests vasos arriben paral·lelament a les importacions de l'òrbita grega, segurament a través del comerç de la colònia d'Empòrion, com ara les àmfors massaliotes A-MAS bd 4 (Fig. 9, 1 i 2) i a partir del segon quart del segle v les del tipus 3/5 (Fig. 10, 10) i morters també d'origen massaliota (Fig. 9, 9-11). Cal destacar a més la presència de vaixel·la fina àtica, com una làcana de vernís negre AT-VN 1250-1257 (Fig. 9, 9), una fiala AT-VN 518-526 (Fig. 9, 11) i un cílix "Vicup"/AT-VN 434-438 (Fig. 9, 12 i 13-19-20). A més hem d'afegir diverses peces de vaixel·la fina datable al llarg de tot el segle v aC, és a dir, entre les fàcies 2-3, com la copa de vernís negre massaliota PSEUDO-AT 744-763 (Fig. 9, 14), i els fragments de figures roges pertanyents

77. Per aquest motiu, atesa la migradesa de materials d'aquest període, hem decidit centrar l'apartat gràfic en la ceràmica datada entre el segle vii aC i el moment final de l'*oppidum*.

78. Podríem dir-li *Tarrácon*, segons algunes línies d'investigació (Adserias *et alii*, 1993), o podríem dir-li *Tarrácon/Cese/Tarraco*, formant-se un topònim doble amb paral·lels com el de *Siganthe/Arse/Saguntum* o el de *Emporion/Untica-Indica/Emporiae*, segons una altra línia d'investigació (Otiña, Ruiz de Arbulo 2000). Però no és la nostra intenció dilucidar quin dels noms hauria tingut aquest *oppidum*, de manera que remetem a la bibliografia ja citada.

79. De fet, l'exemplar més proper s'havia trobat al jaciment de l'Era del Castell, al municipi del Catllar —distant uns 10 quilòmetres de Tarragona. D'altra banda, aquest període de la nostra protohistòria és ben conegut al tram final de l'Ebre (Burillo, 2002; Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000, 123-124).

80. D'aquest primer moment d'ocupació se n'han recuperat un total de 7.395 fragments ceràmics, dels quals 19 perfils complets i 328 vores.

81. Hem d'agrair enormement la col·laboració del nostre col·lega David Asensio a l'hora d'identificar i classificar correctament els contenidors amfòrics. D'aquesta manera s'ha pogut afinar en les cronologies de les fàcies i plantejar nous interrogants sobre les produccions amfòriques ibèriques.

a craters de campana (Fig. 9, 15) AT-FR 4a de peu baix (Fig. 9, 17), amb decoració en la vora de la típica branca de llozer mirant a l'esquerra, a més d'un cílix de peu alt decorat amb una escena musical⁸² (Fig. 9, 13), ambdues peces de molt bona factura.

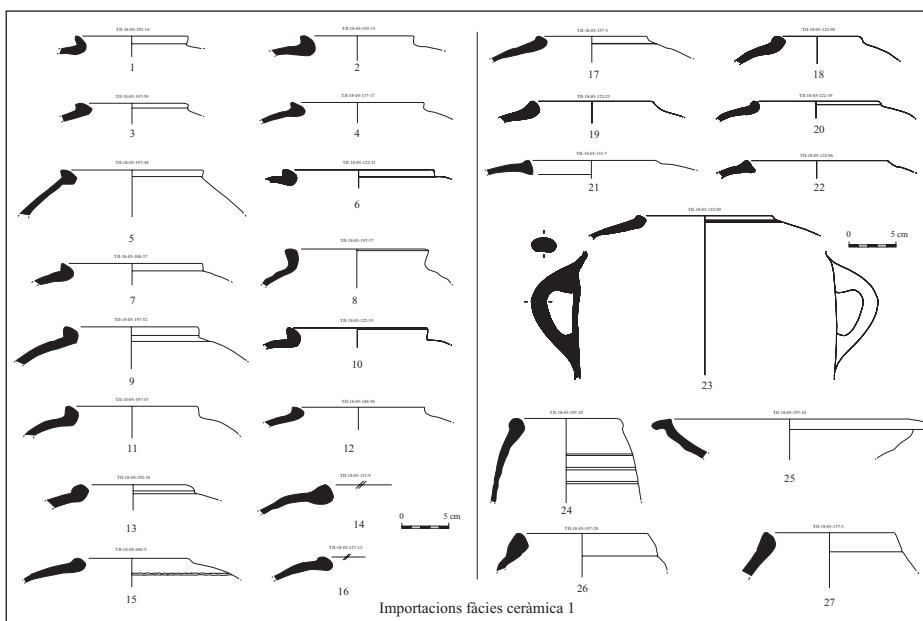

Figura 8. Materials ceràmics de la façies 1/2: àmfors ibèriques fenicoides. Façies 1: àmfors púniques sudhispàniques i ebusitanes.

La **façies 2**, la darrera abans de les primeres evidències constructives en el nostre solar, es data entre mitjan segle v i mitjan segle iv aC, període en què la varietat, quantitat i qualitat de les importacions ceràmiques són molt destacables. És quan s'incrementa en gran nombre la presència de vaixel·la fina àtica, tant llisa com de figures roges i sobrepintada, amb clars paral·lels amb la ciutat d'Empòrion.⁸³ Pel que fa als productes púnics⁸⁴ trobem àmfors occidentals del Cercle de l'Estret Tagomago 1/T-11.2.1.4 (Fig. 10, 2 i 4) i T-11.2.1.6 (Fig. 10, 3), i ebusitanes T-1.3.2.3/PE 13 (Fig. 10, 1). Del comerç grec emporità continuen arribant àmfors massaliotes A-MAS bd 4 i apareixen les A-MAS bd 3/5 (Fig. 10, 8), acompanyades de ceràmica comuna, juntament amb àmfors etrusques A-ETR 4A⁸⁵ (Fig. 10, 5-6). Respecte de la vaixel·la fina, destaca el

82. Peça UE 193-9/196-17. Es tracta d'una escena que apareix també entre el material d'Empòrion, i que es data en el segle v aC (Miró, 2006, 246, fig. 673).

83. Hem de fer referència obligada al recent i excel·lent treball publicat per M.T. Miró, basat en la seva tesi doctoral: *La ceràmica àtica de figures roges de la ciutat grega d'Empòrion*. Miró, 2006.

84. En aquest període possiblement redistribuïts per comerciants ebusitans (Castellanos, 1996, 94; Ramon, 2006, 88)

85. Amb paral·lels a Empúries i Roses datats des de finals del segle vi i al llarg de tot el segle v aC (Castellanos, 1996, 84-86), i que a Lattes es data entre el 450-250 aC (Lattara, 1993, 29).

gran nombre d'exemplars de cílix de vernís negre àtic "Castulo cup"/AT-VN 469-473 (Fig. 10, 9-13), juntament amb peces "stemless, delicate class"/AT-VN 513-517 (Fig. 10, 14-15), algunes amb el fons decorat amb palmetes impreses lligades i emmarcades per oves (Fig. 10, 16 i 17); també comptem amb làcanes i tapadores de làcanes AT-VN 1258-1260 (Fig. 10, 20), copetes AT-VN 816-824 (Fig. 10, 18) i llànties del tipus 21B de Howland⁸⁶ (Fig. 10, 21). Entre la vaixel·la figurada destaquen escifs àtics de figures roges AT-FR Sk 2a (Fig. 10, 23) i també escifs sobrepintats de l'estil de Sant Valentí (Fig. 10, 22); però la peça més destacada és un crater de campana de peu alt AT-FR 4b (Fig. 10, 24) del qual tenim el perfil complet:⁸⁷ el llavi està decorat amb una branca de llorer quasi perduda, i l'escena que apareix sembla que es pot identificar com un banquet,⁸⁸ emmarcada en la part inferior per una sanefa de greques compostes i rectangles tipus tauler d'escacs.⁸⁹

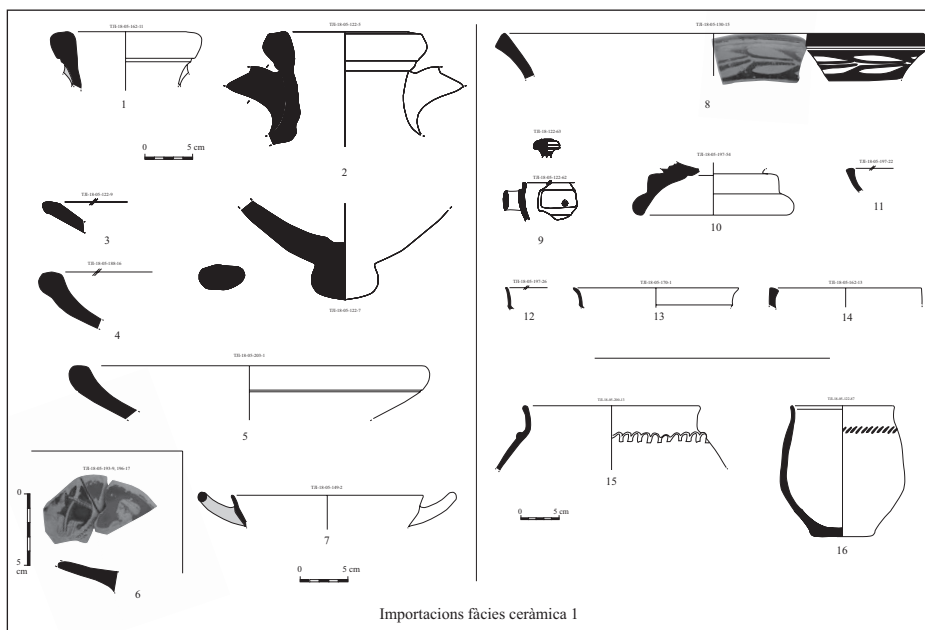

Figura 9. Materials ceràmics de la façies 1: àmfors púniques d'extrem occident, àmfors i ceràmica comuna massaliota. Façies 2/3: vaixel·la àtica llisa i de figures roges, i ceràmica ibèrica a mà.

86. Amb els paral·lels de l'Àgora d'Atenes (Howland, 1958, 46-47; Fernández, 1992, 141).

87. La peça UE 196-18/198-1/200-14, apareguda en diversos fragments dins d'estrats diferenciats pertanyents als farciments constructius de la fase imperial.

88. Si bé els fragments figurats són pocs i de les parts inferiors de l'escena, aquesta recorda molt el crater emporità del Pintor de Tirs, datat en el segon quart del segle IV aC, decorat amb la representació d'un banquet (Miró, 2006, 222, fig. 574).

89. Amb paral·lels en craters datats entre finals del segle V i la primera meitat del segle IV aC (Trias, 1968, 466-473, làm. CXC VII i CXC VIII) i altres datats en el segon quart del segle IV aC, com els craters del jaciment de Villaricos (Cabrera, Sánchez, 2000).

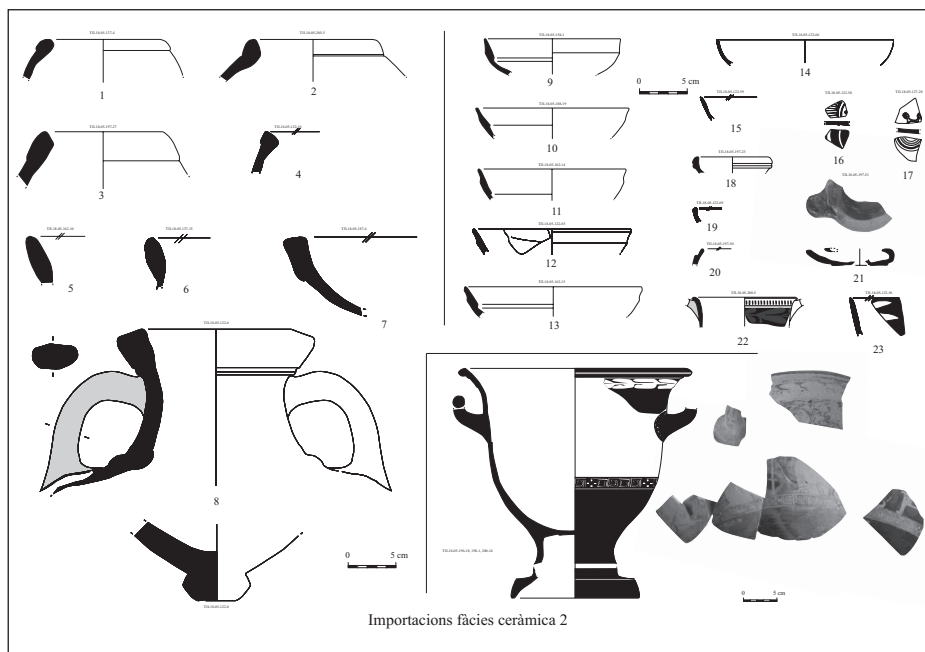

Figura 10. Materials ceràmics de la fàcies 2: àmfores púniques, àmfores i comuna etrusca, àmfora massaliota, vaixel·la àtica llisa, de figures roges i sobrepintada.

La **fàcies 3**, a la qual pertanyen les restes constructives ibèriques que hem documentat, es data en la segona meitat del segle IV aC, i es caracteritza per l'arribada de nous contenidors púnics centromediterranis, com els T-7.1.2.1/Mañá C1a (Fig. 11, 3), i ebusitans T-8.1.1.1/PE 14 (Fig. 11, 1-2). Del comerç grec trobem àmfores massaliotes A-MAS bd 8 (Fig. 11, 4), juntament amb els primers exemplars de grecoitàlica arcaica LW A o B/A⁹⁰ (Fig. 11, 5), procedents de la Magna Grècia i/o Sicília, acompanyant vaixel·la fina àtica entre la qual destaquem noves formes de vernís negre, com el clix Lamb. 42Ba/F 4162⁹¹ (Fig. 11, 6) i el plat de peix Lamb. 23/F 1120⁹² (Fig. 11, 7), i massaliotes, com el clix-escif PSEUDO-AT 608. A més hem de sumar els diferents vasos de producció ibèrica, la datació dels quals no la podem precisar amb tanta exactitud, tant llisos (Fig. 11, 10-12) com pintats (Fig. 11, 8, 9 i 13).

La **fàcies 4**, que hem situat en el segle III aC, és la menys coneguda, des d'un punt de vista ceramològic, del nostre jaciment. Es dona una disminució de materials, que ja es començava a notar en la fàcies anterior, destacant el fet que les importacions pròpies d'aquesta centúria es daten, sobretot, en la segona meitat. Destaquen les àmfores púniques centromediterrànies T-5.2.3.2/Mañá D1.2 (Fig. 11, 14) i T-7.2.1.1/Mañá C1 (Fig.

90. Forma del Lattara GRE-IT bd 1.

91. Equivalent a la forma AT-VN 532-561.

92. Equivalent a la forma AT-VN 1061-1076.

11, 15), que arriben juntament amb ceràmica de cuina púnica (Fig. 11, 22 i 23). Serà en aquest moment quan comencem a trobar les primeres importacions de vernís negre itàlic, amb formes inicials de la campaniana A com el cílix Lam. 42Bc/F 4253 (Fig. 11, 16), les escudelles Lamb. 27ab/F 2784 (Fig. 11, 18 i 19), o les copes Lamb. 31a/F 2574 i Lamb. 33b/F 2973 (Fig. 11, 17). També arriben plats de la producció calena arcaica, caracteritzats per la decoració en relleu del fons intern (Fig. 11, 20), trobem els primers vasos bicònics (Fig. 11, 21) i escudelles grises emporitanes, i s'evidencia un canvi en els productes que comercialitza Empòrion, on la vaixel·la grega es va substituint per la itàlica i la de producció local.

La **facies 5**, que coincideix amb els moments finals de l'*oppidum*, es data en els dos primers terços/primer meitat del segle II aC, en un context marcat per l'establiment de la seu del poder de Roma a Hispània en la nostra ciutat, quan en la part alta del tossal tarraconí instal·len el quarter general durant la Segona Guerra Púnica. Malgrat aquest enfrontament bèl·lic, que afectà els darrers anys del segle III aC, continuen arribant productes púnics, com les àmfores centremediterrànies T-5.1.1.1/Mañá D10, T-5.2.1.1, T-7.7.1.1/Lancel 312 a,b (Fig. 11, 24); sud-hispànics CC.NN/T-9.1.1.1 (Fig. 11, 27) i ebusitans T-8.1.3.2/PE 17 (Fig. 11, 25), acompanyats de ceràmica comuna púnica com morters Lancel 152 (Fig. 11, 33), gibrells Lancel 781 i tapadores Lancel 911. En contrapunt, la vaixel·la itàlica representa les importacions més nombroses, amb àmfores grecoitàliques clàssiques/A-GRE-IT bd 3 (Fig. 11, 26) procedents de la Campània i/o Magna Grècia, junt amb vernís negre campà dels tipus campaniana A⁹³ Lamb. 27c/F 2825 (Fig. 11, 29), plats Lamb. 36/F 1310 i pàteres Lamb. 5/F 2250, a més de produccions de la calena antiga com plats Lamb. 36/F 1310/F 1310, copes Santmartí 166 i pàteres Lamb. 5/F 22250, i pàteres Lamb. 55/F 2232 (Fig. 11, 30). Per últim, i també procedents de la Campània, arriben les primeres formes de ceràmica de cuina itàlica, com cassoles, tapadores i morters (Fig. 11, 31 i 32).

Totes aquestes dades que acabem d'exposar, potser massa detallades i extenses per unes conclusions, tenen la seva justificació. El gran nombre de productes importats, en relació amb l'*oppidum* ibèric, i destacant el període que va del darrer terç del segle VI al IV aC, ens està indicant l'important paper d'aquest assentament, que ocupa el lloc més alt en l'estructura jeràrquica de la Cossetània.⁹⁴ Si bé les estructures més antigues daten del segle V aC (Adserias *et alii* 1993), sembla lògic pensar, arran de les nostres troballes, en algun tipus d'assentament ja des del període ibèric antic, que podria haver tingut el seu nucli al promontori on es documenten les construccions dels segles V-IV aC abans esmentades, a més d'un sector portuari que hom intuïa a partir de la cita de Titus Livi de l'any 210 aC, on s'anomenen els *piscatores tarraconenses* (XXVII, 45, 7), i de les troballes del solar veí de la UA 15 (Bea 2006). Aquesta població ibèrica de la marina es devia concentrar en la badia situada a l'est de la desembocadura del *Tulcis*, on

93. Que s'afegeixen a les formes esmentades en la facies anterior, que comencen a arribar a finals del segle III i amb presència en el segle II aC.

94. En aquest sentit ens sembla molt aclaridor el treball de F. Burillo: "... las importaciones aparecen únicamente en los lugares donde con posterioridad surgirán las ciudades, remontando las fechas al siglo VII a.C. (...) La concentración selectiva del material importado tiene una lectura social del territorio, y nos muestra la existencia de una jerarquía. Nos encontramos ante un reparto preferente de elementos de prestigio dentro de un ámbito rural, donde residía la élite que acumulaba dichas importaciones, la misma que generaciones después aglutinó en su entorno a las comunidades vecinas, configurando la ciudad que ellos controlaban políticamente." (Burillo, 2002, 209).

s'hauria consolidat el port iber al qual arribaven comerciants púnics i grecs. Es devia tractar d'una zona mancada d'estructures, però favorable perquè es trobava arrecerada dels temporals del nord, i per la seva idoneïtat per a l'ancoratge i el proveïment d'aigua, és a dir, un port natural o *sálos* (Ruiz de Arbulo, 2003). No hem d'oblidar que el subsòl de la part baixa de l'actual Tarragona es caracteritza per un subsòl càrstic molt ric en aigua potable, amb afloraments de vetes en la part inferior de la carena rocosa sobre la qual es construí l'*oppidum*,⁹⁵ com els detectats a l'entorn del nostre solar en l'adjacent UA 15⁹⁶ o en el carrer Pere Martell.⁹⁷ En aquest context és on s'estableix el nucli de marina ibèric, que a més disposarà dels recursos hídrics molt propers del *Tulcis*.

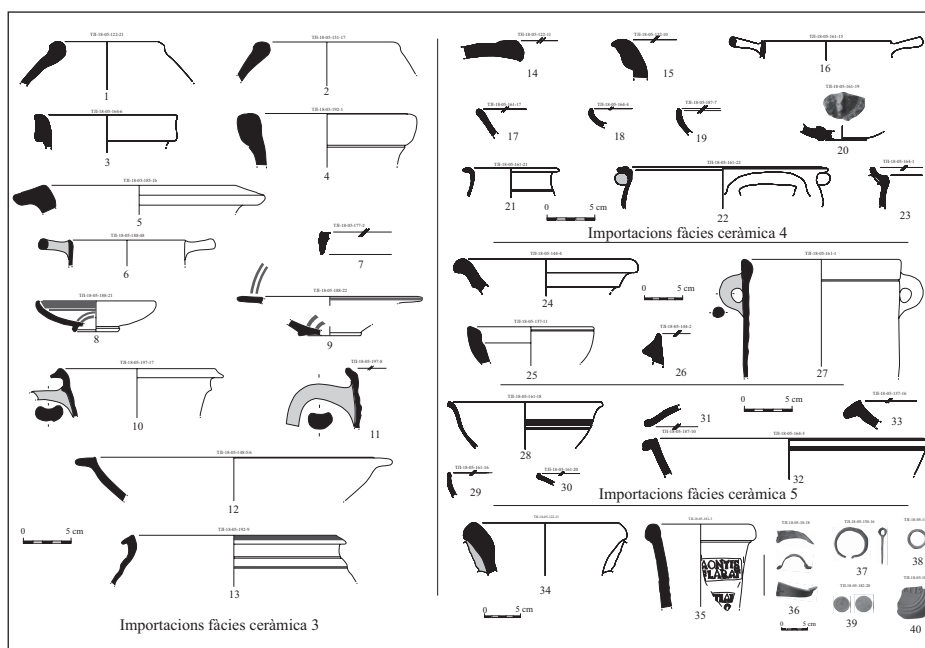

Figura 11. Materials ceràmics de les façies 3: àmfores púniques i massaliotes, comuna púnica i comuna ibèrica. Façies 4: Àmfores púniques i grecoitàliques, vernís negre itàlic, comuna púnica i grisa emporitana. Façies 5: àmfores púniques i itàliques, vernís negre i comuna itàlica, comuna púnica. Materials dels nivells altimperial: àmfores i elements de guarniment.

95. Més dades sobre aquest tema les podreu trobar a: Remolà, Ruiz de Arbulo, 2002; "L'aigua a la colònia Tàrraco", *Empúries* 52, 29-37, i a: *Tàrraco i l'aigua*, catàleg de l'exposició al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 2004.

96. On en les darreres intervencions han detectat nous afloraments d'aigua, fet que en època antiga es va aprofitar, com constata la construcció d'un nimfeu en època augustal (Bea, 2006, 232).

97. En la parcel·la 30 del PERI 2, on es va localitzar una veta natural que, en època tardorepublicana, es va aprofitar per construir-hi una font monumental (Pociña, Remolà, 2001, 89).

Les estructures d'aquest nucli portuari excavades per nosaltres, evidencien una urbanització en terrasses adaptada al desnivell natural, i podien haver format part d'un projecte urbanístic més o menys planificat i datat en la segona meitat del segle IV aC. Cal destacar que, pel que fa a l'ordenació d'estructures, els murs segueixen la mateixa orientació que els trobats en l'illa dels carrers Pere Martell/Eivissa/Mallorca/Jaume I (Adserias *et alii*, 1993), que es localitzen en un sector proper però més elevat respecte a la nostra posició.⁹⁸ Malgrat això, l'escassetat de restes documentades fins al moment ens fa plantejar aquesta hipòtesi de manera prudent.

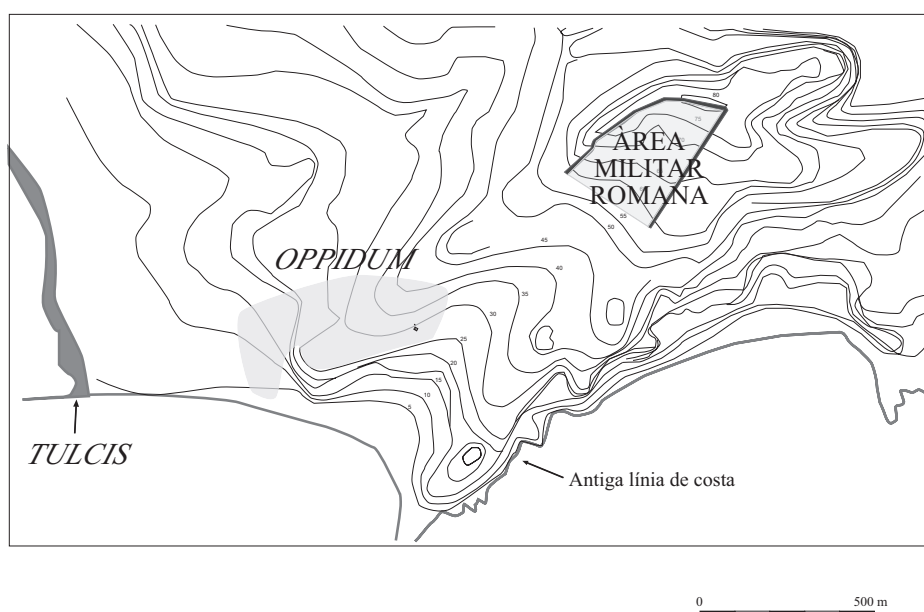

Figura 12. El turó de Tarragona a finals del segle III - inicis del II aC (corbes de nivell, segons Gabriel, 2001).

Aquest panorama no sembla variar gaire fins a l'arribada dels romans durant la Segona Guerra Púnica. En aquest moment el fort increment de trànsit naval i la necessitat d'un port ben arrecerat dels temporals de llevant on hivernar,⁹⁹ impliquen la construcció d'infraestructures portuàries d'envergadura. Així, sembla que cap a finals del

98. Malauradament, de la relació de les estructures que hem localitzat amb les construccions de l'UA 15 (Bea, 2006) no podem establir cap hipòtesi arquitectònica o urbanística, car la publicació d'aquella excavació està mancada d'un element essencial com és la planimetria, fet que lamentem.

99. No hem d'oblidar que Tàrraco esdevé quarter general i base d'operacions durant aquest episodi bèl·lic, seu del poder de Roma a Hispània, i durant la segona meitat del segle II aC, quan esdevé centre de recepció de tropes i d'hivernada durant les guerres celtibèriques.

segle II-I aC¹⁰⁰ es construeix un espigó per protegir la badia portuària: el dic es construeix en l'extrem del promontori sud-oriental, a l'alçada de l'actual carrer Apodaca-plaça dels Carros, amb una estructura d'*opus caementicium* a base de pilars i arcades¹⁰¹ (Ruiz de Arbulo, 2003), que en direcció sud-oest s'endinsava en el mar almenys 125 metres (Macias, 2004, 18).

Així, les primeres evidències d'infraestructures relacionades amb l'activitat portuària les trobem en l'extrem oriental, oposat a la ubicació del port iber:¹⁰² un dipòsit d'època tardorepublicana i uns magatzems d'època augustal. Però a partir de mitjan segle I dC es produeix un fenomen de desplaçament de les infraestructures portuàries envers el sector occidental, ja que la part oriental es transforma en una zona lúdica de caire públic, amb la construcció del teatre romà i uns banys públics.¹⁰³ Aquest fet coincideix amb la sistematització de la xarxa viària del suburbi occidental i l'inici de la seva urbanització amb *domus*, una àrea de necròpolis i grans magatzems (López, 2006; Pociña, Remolà, 2001), que tenen el seu reflex directe en els *horrea* veïns de la UA 15 (Bea, 2006).

Si bé en la nostra intervenció no es conserven estructures relacionables amb els primers magatzems portuaris del suburbi occidental,¹⁰⁴ que anul·larien les estructures augustals de la que hem denominat fase 3, sí que podem confirmar la presència d'estructures d'emmagatzematge portuàries construïdes en el tercer quart del segle II dC, en consonància amb l'entorn d'aquesta àrea de la ciutat, dominat per *horrea*¹⁰⁵ i edificis vinculats amb l'activitat portuària,¹⁰⁶ que semblen tenir la seva fi en l'antiguitat tardana, quan l'arenament d'aquest sector motivà un avenç de la platja i, per extensió, de les estructures portuàries, amb la consegüent transformació d'alguns dels antics magatzems en grans *domus* senyorials (Adserias *et alii*, 2000; Ruiz de Arbulo, 2003).

100. Aquesta cronologia, una mica posterior a la construcció de la muralla de la segona fase, coincideix amb les obres d'infraestructura de la nova ciutat de Tàrraco, com és l'abans esmentat gran col·lector del carrer Apodaca (Díaz, Puche, 2003). També coincideix amb la reforma detectada en aquest solar, en la qual s'anul·len les construccions ibèriques i s'urbanitza seguint noves orientacions, possiblement derivades de la centuriació i parcel·lació en *insulae* documentades a l'interior de la nova ciutat (Macias, 2000; Díaz, Macias, Teixell, 2004).

101. D'aquesta manera es pretenia no interrompre els corrents i evitar el reblliment del fondejador amb arenes procedents de la gola fluvial.

102. Concretament foren documentades en les excavacions del teatre romà (Mar, Roca, Ruiz de Arbulo, 1992).

103. Aquest fenomen tindrà la seva continuació al llarg de l'Alt Imperi, i culminarà amb la construcció, a l'oest del teatre, d'unes termes públiques de tipus imperial en el segle III dC (Macias ed., 2004).

104. Tot i que des del punt de vista material, com demostren algunes de les ceràmiques i monedes de mitjan segle I dC recuperades en l'excavació, sí que en tenim constància.

105. Per a més dades consulteu: Bea, 2006; López, 2006; Macias, 2004; Pociña, Remolà, 2001.

106. Com el taller de reparació de vaixells localitzat en el solar número 43 del mateix carrer Jaume I (Bea, 2006, 225).

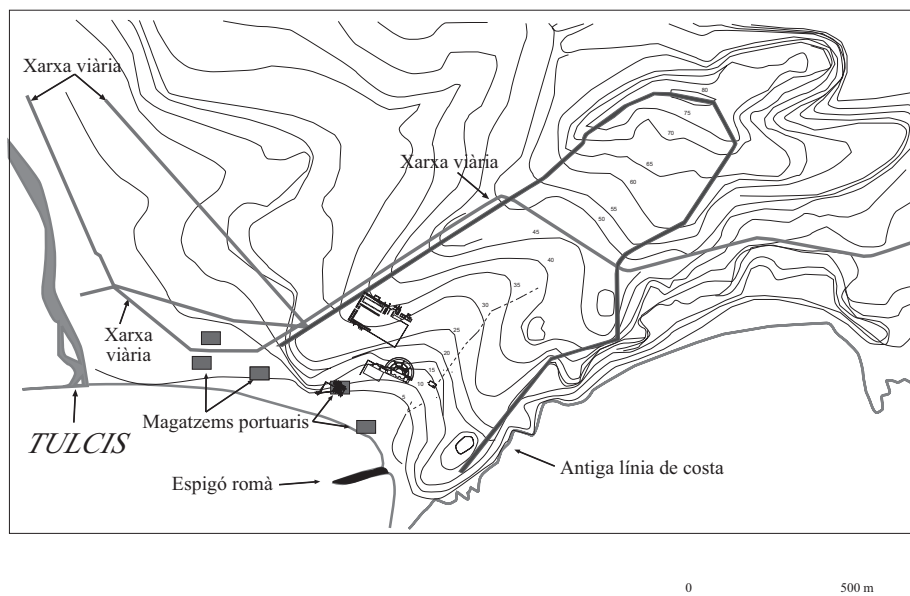

Figura 13. Planta de la Tàrraco altimperial (a partir de planimetria de Gabriel, 2001; López, 2006 i Macias, 2004).

BIBLIOGRAFIA

- ADSERIAS, M.; BURÉS, L.; MIRÓ, M.T.; RAMON, E. (1993) "L'assentament pre-romà de Tarragona". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 3, Lleida, 177-227.
- AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.; MASSÓ, J.; RUIZ DE ARBULO, J. (1991) "La cronologia de les muralles de Tàrraco", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 1, Lleida, 271-304.
- ADSERIAS, M.; POCIÑA, C.A.; REMOLÀ, J.A. (2000) "L'hàbitat suburbà de l'antiga Tàrraco. Excavacions al sector afectat pel PERI 2 (Jaume I-Tabacalera)" a *Tàrraco 99, arqueologia d'una capital provincial romana, Documents d'Arqueologia Clàssica* 3, Tarragona, 137-154.
- ASENSIO, D.; CIURANETA, M.; MARTORELL, S.; OTIÑA, P. (2000) "L'assentament ibèric de Tarragona. L'excavació de Manuel Berges al carrer dels Caputxins l'any 1978", *Tàrraco 99, Arqueologia d'una capital provincial romana, Documents d'Arqueologia Clàssica* 3, Tarragona, 71-81.
- BEA, D. (2004) *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la UA-15 de Tarragona (Tarragonès) –Sectors 1000, 2000 i 6000-, gener de 2004*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- BEA, D. (2006) "El port romà de Tàrraco, aportacions historiogràfiques i noves interpretacions: la intervenció arqueològica als solars de l'UA 15 de Tarragona (Tarragonès)". A: *Tribuna d'Arqueologia 2004-2005*. Barcelona, 215-244.

- BURILLO, F. (2002) “*Oppida, ciudades estado y populi en la transición del Ibérico Pleno al Tardío en el nordeste de la Península Ibérica*”. A: *I Jornades d'Arqueologia Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*. Tivissa, 23 i 24 de novembre de 2001, *Ilercavònia* 3, Ribera d'Ebre, 205-220.
- CABRERA, P.; SÁNCHEZ, C. (2002) “El comerç grec amb el món ibèric durant l'època clàssica”. *Els grecs a Iberia. Seguint les passes d'Heracles*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2000.
- CASTELLANOS, M.M. (1996) “Les importacions etrusques del segle v aC al nord-est peninsular i el comerç mediterrani”. *Pyrenae* 27. Barcelona, 83-102.
- CODEx (2005) *Informe de la delimitació arqueològica en el solar núm 18 del C/Jaume I, Tarragona (Tarragonès)*. Informe inèdit lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat.
- CODEx (2006) *Informe de la intervenció arqueològica en el solar núm. 18 del C/Jaume I, Tarragona (Tarragonès)*. Informe inèdit lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat.
- COTA 64 (2002) *Memòria de la intervenció arqueològica (desmuntatge de les estructures) realitzada al carrer Jaume I, 16. Tarragona (Tarragonès)*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat.
- DÍAZ, M. (2000) “Tipo-cronologías de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tarraco”. *Empúries* 52, Girona, 201-260.
- DÍAZ, M.; MACIAS, J.M.; TEIXELL, I. (2005) “Intervencions al carrer Sevilla nùms 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del “Casc Antic” de Tàrraco”. *Bulletí Arqueològic RSAT, Època V, núm. 27, Tarragona*, 47-103.
- DÍAZ, M.; PUCHE, J.M. (2003) “El proceso de urbanización de la Tarraco republicana: los niveles constructivos del colector principal de la ciudad”. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 11, Lleida, 291-319.
- FERNÁNDEZ, (1992) *Excavaciones en las necrópolis del Puig des Molins (Eivissa). Las campañas de D. Carlos Román Ferrer: 1921-1929*. Eivissa.
- GABRIEL, R. (2001) “Aproximació a la topografia antiga de Tarragona”. *Bulletí Arqueològic RSAT, Època V, núm. 23, Tarragona*, 281-346.
- HOWLAND, R. (1958) *The Athenian Agora, Volume IV: Greek Lamps and Their Survivals*. Princeton.
- LA CERÀMICA (2000) *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la península Ibèrica. Taula rodona. Empúries 4 i 5 de juny de 1998*, Mataró.
- LATTARA (1993) M. PY (dir.) *Dictionnaire des Céramiques Antiques en Méditerranée nord-occidentale*. Lattara 6, Lattes.
- LÓPEZ, J. (2006) *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco: El temple septentrional i el complex martiriàl de Sant Fructuós*. Tarragona: ICAC. (Sèrie Documenta; 4)
- LÓPEZ CASTRO, J.L. (2006) “Las ciudades fenicias occidentales: producción y comercio entre los siglos VI-III aC”. *Economía y finanzas en el mundo fenicio-púnico de occidente: XX Jornades de Arqueologia Fenicio-Púnica (Eivissa, 2005)*. Eivissa, 27-50.
- MACIAS, J.M. (2000) “L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del Fòrum de la ciutat”. *Tarraco 99, Arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona, 83-106. (Documents d'Arqueologia Clàssica; 3)

- MACIAS, J.M. (2004) (editor) (2004) *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco: carrer Sant Miquel de Tarragona*. Tarragona: ICAC. (Serie Documenta; 2)
- MARTORELL, S. (2000) *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada del 22 de setembre al 2 de novembre de 1998 al solar del carrer Jaume I, 16, de Tarragona, Tarragonès*. Memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat.
- MAR, R.; ROCA, M.; RUIZ DE ARBULO, J. (1993) "El teatro romano de Tarragona. Un problema pendiente". A: *Teatros romanos de Hispania, CAR 2*, Madrid, 11-23.
- MASSÓ, J.; MENCHON, J. (1999) *Les muralles de Tarragona. Defenses i fortificacions de la ciutat (s. II aC - XX dC)*, Tarragona.
- MIRÓ, M.T. (2006) *La ceràmica àtica de figures roges de la ciutat grega d'Empòrion*, Girona. (Monografies Emporitanes; 14)
- OLIVER, A.; GUSI, F. (1995) *El Puig de la Nau. Un hàbitat fortificat ibèric en el àmbit mediterràneo peninsular*. Castelló. (Monografías de Prehistoria y Arqueología Castellonenses; 4)
- OTIÑA, P.; RUIZ DE ARBULO, J. (2000) "De Cese a Tàrraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibèrica y el proceso de romanización". *Empúries* 52. Girona, 107-136.
- POCIÑA, C.A.; REMOLÀ, J.A. (2001) "Nuevas aportaciones al conocimiento del puerto de Tàrraco (*Hispania Tarraconensis*)". *Saguntum* 33. València, 85-96.
- RAMON, J. (1995) *Las Ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*, Col·lecció Instrumenta 2, Barcelona.
- RAMON, J.; SANMARTÍ, J.; ASENSIO, D.; PRINCIPAL, J. (ed.) (1998) *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*. Barcelona. (Arqueo Mediterrània; 4)
- RAMON, J. (2006) "Comercio y presencia cartaginesa en el extremo occidente y atlántico antes de las Guerras Púnicas". *Economía y finanzas en el mundo fenicio-púnico de occidente: XX Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 2005)*, Eivissa, 69-106.
- RUIZ DE ARBULO, J. (2003) "Eratóstenes, Artemidoro y el puerto de Tàrraco. Razones para una polémica". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 11-12, Lleida, 87-107.
- SÁNCHEZ, C. (2003) "Los griegos en España en los siglos V y IV aC: Ibiza y su papel en la distribución de los materiales griegos de occidente". *Economía y finanzas en el mundo fenicio-púnico de occidente: XVII Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 2002)*. Eivissa, 133-143.
- SANTOS, M. (2003) "Fenicios y griegos en el extremo NE peninsular durante la época arcaica y los orígenes del enclave foceo de Emporion". A: *Economía y finanzas en el mundo fenicio-púnico de occidente: XVII Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 2002)*. Eivissa, 87-132.
- TRIAS, G. (1968) *Cerámicas griegas de la península Ibérica*. València.